

Pravica do svobodnega odločanja o rojstvih in »ugovor vesti«

Prof. dr. Karel
Zupančič

Odločanje človeka o tem, ali bo imel otroke in kdaj jih bo imel – uravnavanje rojevanja – je po naši ustavi njegova pravica, ki se jo lahko omeji samo iz zdravstvenih razlogov. Ustava tudi določa, da mora družba ustvariti razmere, v katerih bo človek to svojo pravico lahko izvrševal. Med drugimi gre tudi za pogoje in možnosti na zdravstvenem področju.

Slovenski zakon o zdravstvenih ukrepih za uresničevanje pravice do svobodnega odločanja o rojstvih otrok iz leta 1977 določa, da lahko človek to svojo ustavno pravico uresničuje tako z načini in sredstvi za preprečitev rojevanja: s kontracepcijo in sterilizacijo kot načinoma za preprečitev spočetja in z umetno prekinitvijo nosečnosti, kot tudi s sredstvi za omogočanje rojevanja: z ugotavljanjem in zdravljenjem zmanjšane plodnosti. Zakon poudarja, da morajo biti človeku ti načini in sredstva dostopni; to so jim dolžni omogočiti vsi, ki delujejo na področju uravnavanja rojevanja, zlasti pa zdravstveni delavci. Če so podani pogoji, ki jih za posamezni ukrep za uravnavanje rojevanja predpisuje zakon (pogoji v skladu z ustavo pomenijo omejitve iz zdravstvenih razlogov) zdravstveni delavec ne sme odkloniti dela oz. sodelovanja pri izpeljavi ukrepa. Njegova dolžnost, da ukrep izvrši, je obrnjena stran pravice posameznika, da se odloči za ukrep in da doseže izpolnitev odločitve.

Tej dolžnosti se zdravstveni delavec ne more ogniti s sklicevanjem na svoje prepričanje, ki izhaja iz moralno-etnične, religiozne, strokovno-deontološke ali demografske naravnosti oz. opredelitve. »Ugovora vesti« zdravstvenega delavca, ki naj bi opravil določen zdravstveni ukrep za uravnavanje rojevanja in ki bi bil v nasprotju z voljo osebe, ki ima pravico do tega ukrepa, naše pravo ne priznava. V času, ko zaradi upadanja števila rojstev nekateri že pokopavajo slovenski narod in ko pridobiva veljavo pavšalno in enostransko pojmovanje, da je želja po otrocih in iz nje izhajajoča odločitev za rojevanje naravna in torej dobra, in da je, nasprotno, odločitev proti rojevanju nenaravna in zato slaba, ni seveda nobeno naključje, da se v javnosti pojavlja zahteva, naj se upošteva ugovor vesti tistih, ki naj bi opravili ali sodelovali pri izpeljavi zdravstvenega ukrepa za preprečitev rojstva. Posebno odločna je ta zahteva glede umetne prekinitve nosečnosti, kateri zlasti katoliški krogi ne nasprotujejo samo iz demografskih razlogov («število splavov raste, rojstev pa vse manj – za Slovence evtanazija ne bo potrebna»; dr. Lojze Gosar, Delo, 12. 12. 1989), ampak tudi zaradi varovanja krščanskih moralnih vrednot, med katere sodi zlasti absolutna nedotakljivost človeškega življenja, ki da nastane s spočetjem; zato pomeni prekinitve nosečnosti odvzem življenja. («Splošno stališče cerkve je, da je splav zločin. Splav je umor»; Janez Kvaternik, Mladina 2/1990, 12. 1. 1990).

Umljivo je torej, da bi bilo po krščanskih etičnih normah treba upošte-

vati ugovor vesti zdravnika, ki odklanja izvršitev umetne prekinitve nosečnosti, kot izraz njegove svobode vesti. Toda v konfliktu s pravico noseče ženske, da se po svoji vesti odloči proti rojstvu otroka, je slednja močnejša. Ker zakon predpisuje, da opravljajo umetno prekinitve nosečnosti zdravniki, so ti dolžni izpolniti zahtevo nosečnice, s katero uveljavlja svojo pravico do tovrstne zdravstvene pomoči. V nasprotnem primeru namreč nosečnica svoje pravice sploh ne bi mogla uresničiti. Kršitev te dolžnosti ima za posledico zdravnikovo disciplinsko in odškodninsko odgovornost. Presenetljivo je, da se je za ugovor vesti izreklo tudi Predsedstvo CK ZKS, češ da gre za pravico zdravnika v okviru njegove strokovne etičnosti (Delo, 26. 1. 1990), saj se je komunistično gibanje v Jugoslaviji že pred vojno zavzemalo za dostopnost do strokovno opravljenega splava.

V pravnih sistemih, ki – kot naš – štejejo odločitev o umetni prekinitvi nosečnosti za pravico ženske, ugovora vesti zdravnika torej ni mogoče upoštevati. Drugače pa je v sistemih, kjer umetna prekinitve nosečnosti ni pravica ženske, ampak ob določenih pogojih samo kazniva ni: pravo dovoljuje, da se strokovno opravi splav, če so podani v kazenskih ali v drugih predpisih določeni razlogi, indikacije. V večini takih zakonodaj gre za zdravstvene (z nadaljnjo nosečnostjo in porodom bo ogroženo življenje ali zdravje nosečnice), evgenične (otrok bo imel težke prirojene napake), pravno-etične (nosečnost je v zvezi s kaznivim dejanjem, npr. s posilstvom) in socialne indikacije (bistveno poslabšanje gmotnega položaja nosečnice zaradi rojstva otroka in podobno).

Nekatere teh zakonodaj izrecno določajo, da zdravstveni delavci niso dolžni opraviti ali sodelovati pri splavu, če se temu upira njihovo religiozno, moralno – etično ali strokovno prepričanje (npr. francosko, italijansko pravo). V drugih tovrstnih zakonodajah sicer takega predpisa ni, se pa ugovor vesti tolerira (npr. v južnih deželah ZR Nemčije, v Avstriji, Španiji, Portugalski). Posledice pravno upoštevne ugovora vesti so veliko število ilegalnih, nestrokovno opravljenih splavov (v Italiji, kjer zavrača izvajanje splava več kot 70% zdravnikov – največ iz religioznih razlogov – ocenjujejo, da je bilo leta 1983 več kot 100.000 ilegalnih splavov; ženske se za izvajanje splava zatekajo v države, kjer jim je zakonodaja bolj naklonjena (npr. v skandinavske dežele, v Anglijo) (podatki so iz *Abortion Laws in Europe*, 18/1, 1989, Supplement).

Sistem dovoljevanja splava na podlagi indikacij (za to se tudi pri nas nekateri zavzemajo) omogoča arbitrarnost zdravniškega odločanja: zdravnik se odloča tudi po svoji vesti. To še posebej velja v primeru, če naj bi se na zahtevo nosečnice opravil splav iz socialnih razlogov. Sicer pa objektivna ugotovitev oz. presoja teh razlogov sploh ne more biti v zdravnikovi pristojnosti; zdravnik lahko presoja kvečjemu vpliv socialne stiske na psiho nosečnice (kar pa pomeni že medicinsko indikacijo).

Vprašanje glede upoštevanja ugovora vesti se seveda lahko postavlja tudi pri drugih medicinskih ukrepih za uravnavanje rojevanja.

Izvršitvi sterilizacije bi se tako lahko zdravstveni delavec upiral zlasti zaradi svojega prepričanja, da »iz zdravih ljudi ustvarja invalide« in da zato ne more biti način za reguliranje rojevanja (kot je zapisano v obrazložitvi srbskega osnutka zakona o načrtovanju družine iz leta 1978), pa tudi iz propopulacijskih razlogov.

Tudi kontracepcija je lahko za koga sporna in predmet ugovora vesti,

zlasti na religiozni podlagi. Katoliška cerkev šteje kontracepcijo za nedopustno, razen »naravnih« načinov.

Metode umetne človekove reprodukcije – pri nas je zakonsko regulirana samo umetna osemenitev, izvaja pa se (brez zakonske podlage) tudi zunajtelesna oploditev s prenosom zarodka (in vitro fertilizacija) – nekateri zavračajo zlasti zaradi tega, ker niso naravne: ker spočetje ne izhaja iz spolnega akta. Ugovori še posebej veljajo za heterologne izpeljanke teh metod. Govoriti o možnih ugovorih proti in vitro fertilizaciji na tem mestu nima smisla, ker pri nas kot rečeno (še) ni pravno urejena.

Ugovorov vesti zdravstvenih delavcev proti izvajanju omenjenih medicinskih ukrepov za uravnavanje rojevanja po našem pravu ni mogoče upoštevati, ker ima človek ustavno pravico, da se zanje odloči – tako kot to velja tudi za umetno prekinitev nosečnosti.